

بررسی و ارتقا وضعیت زنان در فضاهای عمومی شهری با رویکرد شهر اسلامی

فاطمه شیرازبخت: دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری - موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی ابادانا شیراز - ایران
F.shirazbakht@gmail.com

چکیده:

از آنجایی که شهر مجموعه‌ای زنده از کلیه اموری است که در ارتباط متقابل با زندگی افراد است لذا باید تمام جوانب مورد توجه قرار گیرند. از طرفی در شهر اسلامی تمام جوانب باید در زمینه و بستر اسلامی و بر پایه تعلیم اسلامی در جامعه اسلامی تبیین شود. شهر به عنوان یکی از فراگیرترین پدیده‌های اجتماعی عصر حاضر است که در بستر تغییر و تحولات زیادی در طول زمان قرار گرفته است. فضا های عمومی مهم‌ترین بخش شهرها را تشکیل میدهند این فضاها، مکان‌هایی هستند که بیشترین تعاملات متقابل میان افراد در آن‌ها به وقوع می‌پیوندد. فضاهای عمومی شهری باید پتانسیل حضور گروه‌های مختلف اجتماعی را در جامعه فراهم آورد. موضوع امنیت و احساس امنیت یکی از مهم‌ترین و پرچالش‌ترین موضوعات مربوط به جامعه بشری است. یکی از آسیب پذیرترین قشرها در موضوع امنیت، قشر زنان می‌باشد. این مقاله با هدف بررسی و ارتقا تامین امنیت زنان در فضاهای عمومی شهری متاثر شهر اسلامی بر اساس مطالعات و بررسی‌های انجام شده به تدوین شاخص‌های مطلوبیت امنیت فضاهای عمومی شهری بپردازد و راهکارهایی برای اجرایی کردن این شاخص‌های مطلوبیت ارائه دهد تا محدودیت حضور زنان در فضاهای عمومی شهری متاثر شهر اسلامی کم شود و شاهد حضور فعال زنان در این فضاها باشیم.

واژگان کلیدی: فضای عمومی، شهر اسلامی، شهرسازی اسلامی، زنان

مقدمه:

شهر صدراسلام در جایگاه بسیار بلندی قرار گرفته است. در شهراسلامی در تعلیم اسلامی، حائز مباحث گسترده وسیعی بوده است. به نظر میرسد شهر اسلامی تنها شهری با مناره ها و گنبد های متعدد، برخوردار از اماکن مذهبی متنوع و دارای چهره تاریخی و باستانی مانند شهرهای اصیل اسلام نیست بلکه شهری است با انسان های موحد و با عقایدی که نشأت گرفته از آموزه های اسلامی است به طور کلی شهر اسلامی شهری است که به طور نسبی، براساس اصول و آموزه های قرآنی و نبوی ساخته شده است. (Jamalinezhad & others, 2012:33)

تمام فضاهای را بجز آن دسته از فضاهایی که به صورت قاطع فضاهای خصوصی به حساب می آیند، میتوان جزء فضاهای عمومی دانست (کاسائواس، ۱۳۸۵، ۲۰۰۱). فضاهای عمومی فضاهایی هستند که مادران باغریبه ها شریک می شویم، مردمی که اقوام یا دوستان و همکاران مانعند، این مکان ها فضایی برای فعالیت های سیاسی، اعمال مذهبی، تجارت، بازی و غیره هستند. فضایی برای همزیستی با صلح و برخورد های غیرشخصی و شخصیت فضای عمومی، زندگی ما، فرهنگ شهر و زندگی روزمره ما را نشان داده و تنظیم می کند (والسر، ۱۹۸۰: ۴۷۰). در این مقاله با هدف بررسی و ارتقا تامین امنیت زنان در فضا های عمومی شهری متاثر از شهر اسلامی، شاخص های مطلوبیت امنیت فضا های عمومی شهری را بررسی کرده و راهکارهایی برای اجرایی کردن این شاخص ها در فضاهای عمومی شهری ارائه گردید.

روش تحقیق:

این نوشتار با بررسی وضعیت امنیت زنان در فضا های شهری متاثر از شهر های اسلامی و اتخاذ رویکرد توصیفی _تحلیلی محدودیت های زنان را در فضاهای عمومی شهری با تاکید بر بعد امنیت جستجو نموده و در نهایت راهکار هایی به منظور افزایش حضور زنان در فضاهای عمومی شهری در راستای تامین امنیت پیشنهاد میدهد.

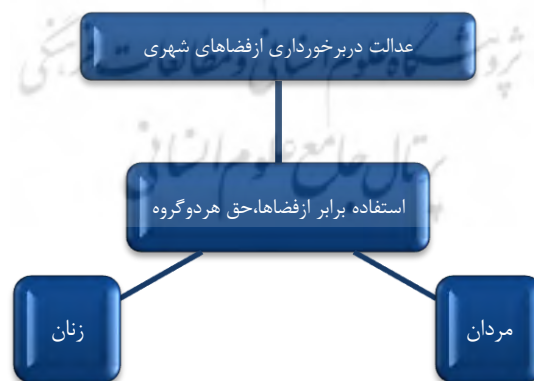
پیشینه تحقیق:

- احمد خادم الحسینی، حسنیه شیرخانی در مقاله ای با عنوان "بررسی محدودیت های حضور زنان در شهر شاهین شهر" پرداخته و به نتایجی چون ارتباط معناداری بین ویژگی های فردی افراد و برخی از عوامل محدودیت در فضا های عمومی پی برده است. (خادم الحسینی، شیرخانی، ۱۳۹۲: ۱)
- عاطفه صدیقی و سیده بشناز اتحاد در مقاله ای با عنوان "بررسی حضور زنان در فضاهای شهری با تاکید بر شهرهای اسلامی" با بررسی سیر تحول فضا های شهری به بررسی محدودیت ها و ارائه راهکارهای منظور افزایش حضور زنان در فضاهای شهری پرداخته است. (صدیقی، اتحاد، ۱۳۹۳، ۱)
- شهرزاد چرمچی طوسی و همراهان در مقاله ای با عنوان "بررسی و تحلیل رابطه حضور پذیری زنان در فضا های شهری و احساس امنیت" با هدف افزایش حضور پذیری زنان در فضاهای شهری به بررسی عوامل تاثیرگذار بر امنیت زنان و به تبع آن افزایش حضور پذیری زنان پرداخته است و توانسته اند با ارائه راهکارهایی در جهت کاهش محدودیت های زنان در جهت حضور در فضا های شهری گام بردارند. (شهرزاد چرمچی و همراهان، ۱۳۹۴: ۱).

مبانی نظری:

تعریف شهر اسلامی:

شهر تجلی اسلام، شهر مناسب زیست مومن است و در ایجاد شهر اسلامی، همه طبقات جامعه نقش دارند و آن را از خویش می دانند. در شهر اسلامی عدالت از بسیاری جهات قابل توجه است. از جمله: از طریق دسترسی مناسب کلیه آحاد جامعه به امکانات عمومی، از طریق تناسب مطلوب بین ابعاد فضا و کالبد با ویژگی های روانی و جسمانی انسان... (صدیقی، ۱۳۹۳). دکتر محمد نفی زاده: شهر اسلامی شهری است که اگر مسلمانی بخواهد در آن به شیوه مسلمانی زندگی کند، بتواند.. (نفی زاده، ۱۳۹۶)

نمودار شماره ۱: نمودار مفهوم شهراسلامی (منبع: صدیقی، ۱۳۹۳)

مفهوم فضای عمومی شهری:

از تعاریف فضای عمومی چنین برداشت میشود که فضای عمومی بر دسترسی بدون محدودیت به فضا یا فعالیت های متنوع تاکید دارد که در نتیجه ای این دسترسی محدود نشده، تعامل اجتماعی شکل میگیرد؛ بنابراین فضای عمومی را میتوان فضایی تعریف کرد که:

۱. مردم بدون محدودیت به آن دسترسی دارند.
 ۲. فعالیت هایی در آن صورت میپذیرد.
 ۳. یک سازمان عمومی آن را کنترل می کند.
 ۴. فضایی است که در جهت منافع عموم تامین و اداره میشود. (رهنمایی، ۱۳۸۶: ۳۴)
- هیلدن براندفری، بالابودن رضایتمندی از محیط شهر رادگرو ویژگی های زیر عنوان کرده است. از نظر او یک شهر خوب باید:

۱. همه ی نیازهای ساکنان خودرأتامین کند.
۲. باید دارای ایمنی، امنیت و حفاظت بوده واز نظر بصری و عملکردی محیطی سامان یافته و با نظم باشد.
۳. باید محیطی اجتماعی هدایت کننده باشد و حس مکان را تقویت کند.
۴. باید دارای یک تصویر ذهنی مناسب، شهرو اعتبار خوب باشد و به مردم حس اعتماد و منزلت دهد.
۵. باید به مردم فرصت خلاق بودن، شکل دادن به فضای شخصی، مطرح کردن خودشان را دهد.
۶. باید از نظر زیبایی شناسی مطبوع بوده و از نظر کالبدی قابل تصور باشد (براندفری، ۱۳۸۳؛ ۳۰)

اگرچه امروزه از لحاظ نظری زنان دسترسی نامحدودی به قلمرو عمومی دارند اما در واقعیت آنان اغلب این دسترسی را نداشته و در سراسر جهان نابرابری دسترسی به فضاهای عمومی را تجربه می کنند. ترس زنان از بی خرمی بویژه در اوقات شب که احساس خطر از فضاهای خالی و پر کم نور اجتناب از آن ها تشدید می شود، مانع استفاده ی آنان از فضاهای عمومی می گردد. (مرادی، ۱۳۸۷؛ ۱۰۱)

تبیین ویژگی های فضاهای عمومی شهری:

فضا های عمومی شهری، مکانی برای رفع نیازهای روزمره زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها در طول زمان و بر اساس شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر می کنند. امروزه رویکرد اولیه در توسعه فضا های باز عمومی، ایجاد محیطی است که به وسیله گروه های جنسی و سنی گوناگون مورد استفاده قرار گیرد. چرا که این قابلیت، معیار و شاخصی برای موفقیت چنین فضاهایی است، به عبارتی همه حق دارند از بودن در فضا لذت ببرند. (رضازاده، بی تا: ۲۵)

فضاهای موفق از معیارهای چهارگانه دسترسی و ارتباطات، آسایش و خوانایی محیطی، تعاملات اجتماعی و نوع کاربری و فعالیت زمین ها تبعیت می کند. (www.pps.org)

از طرفی مطلوبیت یک فضای عمومی شهری تابعی است از امنیت، دسترسی مناسب و آزادی حرکت، تعامل اجتماعی، ویژگی های کالبدی (ابعاد معمارانه و طراحی)، راحتی و منظر، تنوع فعالیت ها، اجتماع پذیری و نظارت اجتماعی (پرتوی، ۱۳۹۱: ۱۰) در نهایت مطلوبیت یک فضای عمومی شهری باید منجر به حضور بیشتر شهروندان در اینگونه فضاها و حتی مشارکت آنان در ساخت بهتر فضا گردد.

نمودار شماره ۲: نمودار معیارهای چهارگانه فضاهای موفق و نمودار مطلوبیت یک فضای عمومی شهری (منبع: نگارنده)

تبیین امنیت در فضاهای عمومی شهری:

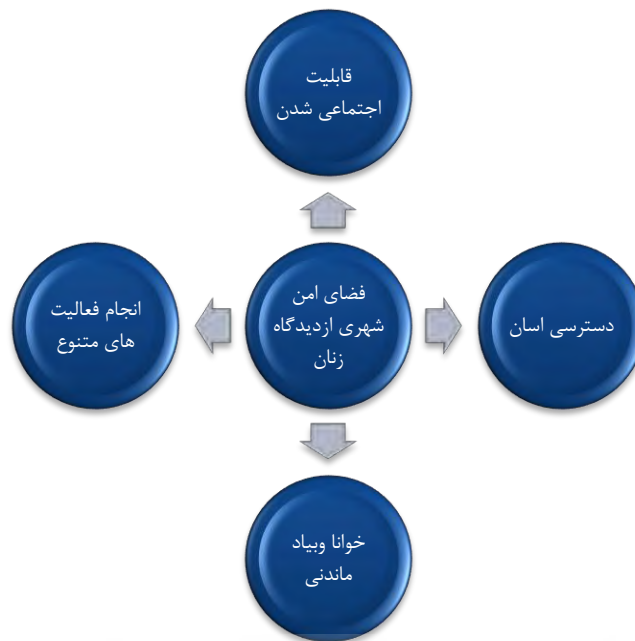
در تعریف امنیت اینگونه آمده است که امنیت حالتی است که در آن خطرات و شرایطی که منجر به صدمات فیزیکی، روانی یا جسمی می شوند، کنترل می گردد تا سلامت و رفاه اشخاص را حفظ کند. از طرفی امنیت یک منبع ضروری برای زندگی روزمره در راستای ارتقای اشتیاق و امال عمومی مردم است (ضابطیان، ۱۳۸۷: ۴۹) معنای لغوی امنیت رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، نگرانی یا وجود آرامش، اطمینان آسایش و اعتماد است و در فرهنگ اکسفورد کلمه "safety" به مفهوم تأمین، محفوظیت و ایمنی معنی شده است (الماسی فر، ۱۳۸۹: ۲۳) به طور کلی دو بعد برای امنیت وجود دارد: یکی بعد عینی که با پارامترهای عینی محیطی و رفتاری ارزیابی می گردد و دیگری بعد ذهنی است که بر اساس احساس امنیت از جمع درک میشود. (ضابطیان، ۱۳۸۷: ۵۰) مقوله ناامنی از جنبه عینی کلیه مظاهر ناامنی از جمله سرقت، قتل، خشونت و... رادر برمی گیرد و مقوله ناامنی از جنبه ذهنی شامل دآوری در خصوص امنیت منطقه و فضا است (صالحی، ۱۳۸۷: ۱۰۷)

فضای امن شهری از دیدگاه زنان:

تحقیقات حاکی از آن است که زنان، فضا های شهری را به امن و نا امن تقسیم می کنند این امر باعث میشود که زنان در برخی از فضا های شهری بتوانند به تنهایی حرکت کنند، در حالیکه ترجیح میدهند که در برخی از فضاهای شهری به همراه دیگران و یا توسط خودرو عبور کنند. (براتی، ۱۳۹۰: ۲۴) بنابراین ایجاد امنیت ذهنی بر حضور زنان در فضا های شهری تأثیر بسزایی دارد.

از مولفه های ذهنی موثر بر امنیت فضا نزد زنان میتوان به آشنا بودن فضا و شهرت محیط اشاره کرد. به این دلیل که شانا بودن فضا و نداشتن حس غربت در امنیت ذهنی فرد نقش مهمی دارد. بدین ترتیب عواملی مانند تعاملات اجتماعی، طراحی فضاها، امنیت و آزادی حرمت، راحتی در فضا، استفاده و فعالیت، وجود نظارت اجتماعی، دسترسی و نفوذ پذیری فضا بر مطلوبیت فضاهای عمومی شهری از دید زنان و بر افزایش حضور آنان در فضای شهری تأثیر میگذارند. (پرتوی، ۱۳۹۱: ۱۵) از طرفی

دیگر شاخص های تاثیرگذار بر احساس امنیت زنان در فضای شهری توانایی دیدن و دیده شدن، قابلیت شنیدن و شنیده شدن و همچنین فرار کردن با درخواست کمک کردن در فضا است. (ضابطیان، ۱۳۸۷: ۴۹)

نمودار شماره ۳: نمودار فضای امن از دیدگاه زنان (منبع: ضابطیان، ۱۳۸۷: ۵۲)

قشر آسیب پذیر زنان:

زنان به واسطه وظایف مراقبتی از کودکان، سالمندان و... در ارتباط با فضای شهری قرار میگیرند و به عبارتی برای انجام فعالیت های اجباری در فضاهای شهر حضور میابند. هرچند این امر لازم به نظر میرسد کافی نبوده و فضاهای شهری باید این مکان را نیز برای زنان فراهم آورد که به فعالیت های انتخابی اجتماعی در فضاهای شهری قرار گیرند (ضازاده، محمدی، ۱۳۸۷: ۵۸) تنوع و تفاوت در شهرهای بزرگ به شکل هیجان انگیزی، انسان هایی را در کنار هم قرار میدهد که دارای الگوهای متفاوت زندگی است وجه دیگر این تنوع، ناشناسی است. این امر میتواند منجر به افزایش آسیب های انسانی شده و نیز افزایش خطر برای کسانی که به لحاظ فیزیکی آسیب پذیری بیشتری دارند، نظیر زنان به همراه داشته باشند. (مدنی پور، ۱۹۹۲: ۳۲)

حضور زنان و امنیت این قشر در فضاهای عمومی شهری:

اصول طراحی فضا های عمومی شهری در زمینه فراهم نمودن امنیت محیطی به طور کلی تمام اقشار جامعه را مدنظر قرار میدهد ولی نکته مهمی که گاه از دید طراحان پنهان می ماند توجه به جنسیت افراد در بهره گیری از فضاهاست چه با فضا هایی که به راحتی برای جنس مذکر قابل بهره گیری است، اما برای جنس مونث کارایی چندانی ندارد (الماسی فر، ۱۳۸۹: ۲۸) جنسیتی شدن یک فضا زمانی به عنوان یک مشکل مطرح میشود که بنا به دلایلی یکی از دو جنس مجبور به ترک یک فضای عمومی شده است و از حق بهره برداری آن فضا محروم شود (کاظمی، ۱۳۸۸: ۴۹)

زندگی زنان در شهرها، همواره تحت تاثیر نبوده امنیت واقعی با بالقوه شهری است. این امر مانع دیگری برای زنان است که نتوانند شهروندان فعال همه جانبه باشند. شهرها از نظر امنیت جاذبه ای برای زنان ندارند و آن ها هنگام تردد در سطح شهر، فاقد امنیت جسمی و روحی لازم هستند که این امر به ویژه در زمینه حمل و نقل و جایجایی در شهر بیشتر نمایان میشود (قرایی، ۱۳۸۹: ۲۱) این در حالی است که امنیت زنان در فضاهای شهری منافع اجتماعی و اقتصادی زیادی در پی خواهد داشت. اگر زنان احساس امنیت کنند مردان و در مجمع فضای عمومی جامعه را نیز تحت تاثیر قرار خواهند داد. احساس امنیت در زنان می تواند در ارتقای الگوی فعالیت های اجتماعی موثر باشد و مشارکتی بهتر را در صحنه اجتماع به وجود آورد. با بهبود وضعیت امنیت عمومی برای زنان، آنان میتوانند شب ها بیرون بروند، مشتری تیاترها و سینماها یا حتی جذب موسسه های کسب و کار شوند بنابراین باید همه از برنامه ریزی و طراحی ارتقای امنیت زنان سود ببرند (بمانیان، ۱۳۸۸: ۵۳)

در نتیجه ایجاد امنیت به عنوان لازمه های فضاهای عمومی شهری برای حضور زنان میباشد که باید با برنامه ریزی صحیح از تفاوت جنسیتی در فضاهای عمومی جلوگیری شود و با اهداف و چشم انداز های برای ایجاد فضاهای عمومی شهری موفق و سرزنده و همه شمول برنامه ریزی کرده و پس از برنامه ریزی و طراحی های شهری بای در جهت رسیدن به تامین نیازهای شهروندان به خصوص تامین ایمنی و امنیت لازم گام برداشت.

نیازهای زنان:

نمیتوان این را به طور دقیق مشخص ساخت که هر زنی در اجتماع شهری چه نیازهایی داشته و این نیازها چگونه به بهترین وجه برآورده میشود اما امکان جمع آوری و طبقه بندی حداقلی نیازهای زنان در شهر وجود دارد (تاجدار، اکبری، ۱۳۸۷: ۳۰)

مشکلات زنان:

از جمله مشکلات زنان میتوان دسترسی محدود، حمل و نقل، کاربری زمین، امکانات تسهیلاتی و خدماتی محدود را یادآور شد که در ادامه به توضیح هر یک پرداخته شده است:

دسترسی محدود: زنان سفرهای پیچیده تری را نسبت به مردان دارند، مسیولیت زنان در سفر به مهد کودک، مدرسه، محل کار، مغازه بیش از دوبرابر مسیولیت مردان است (Michaud, 2007: 1) زنان کمتر از مردان برای فعالیت های اختیاری زمان و فرصت دارند، چراکه بیشتر از مردان درگیر و مسیول فعالیت های مراقبتی اند. (Frank, 2002: 347-350).

حمل و نقل: زمانبندی حمل و نقل عمومی، مسیریابی و قوانین امنیتی که نسبت به نیازهای زنان، حساس نمیشود. اقدامات امنیتی در حمل و نقل شامل مسیریابی، مکان یابی ایستگاهها و روشنایی درون اتوبوسها و قطارها و ایستگاهها می شود (سیفایی، ۱۳۸۴: ۶۱) اکثر خانوادهها دارای یک ماشین هستند این خودرو را مرد خانه بیرون می برد، زنان در ترکیب خانه، بچه نگهدار، مسیول کار بیرون از خانه، بردن کودک به مدرسه، خرید میشود و دوباره به خانه باز میگردد که تقریباً همه اینها در ساعات اوج سفر است. اگر محل کارشان دور باشد و ماشین نداشته باشند، ان ها از حمل و نقل عمومی استفاده می کنند (Habraken, 2004: 6).

کاربری زمین:

تفکیک افراطی کاربری های متفاوت که نیازهای زنان را در برقراری توازن فعالیت ها نادیده می گیرد (سیفایی، ۱۳۸۴: ۶۱) به طور منطقی زنان (به ویژه شاغلین) با توجه به نقش هایی که در خانه و خانواده برعهده ان هاست. وقت کمتری برای تنظیم و انجام همه ان ها در اختیار دارند از این رو نیازمند سهولت برخورداری از مراکز خرید، آموزشی، بهداشتی، درمانی و... هستند. (قاضی، حسامی، ۱۳۷۵: ۲۶). وابستگی شدیدی که زنان به وسایل حمل و نقل عمومی دارند. جداسدن خانه از کار، در فرایند صنعتی شدن و به حومه راندن زندگی شهری هر روز بیشتر از پیش زنان را از تحرک اجتماعی و مکانی باز میدارد (کارپ، استن، ۱۹۹۲: ۴)

امکانات تسهیلاتی و خدماتی محدوده:

زنان، بیشترین استفاده کنندگان از مراکز شهری اند. با این حال عمده تاکید در طراحی پارکینگ است تا وسایل نقلیه عمومی، یا مراکز نگهداری از کودکان، زمین های بازی، توالتها یا استراحت گاهها، که برای زنان مسایل بزرگی هستند. (سیفایی، ۱۳۸۴)

نمودار شماره ۴: نمودار مشکلات زنان (منبع: نویسنده)

دلایل نیاز زنان به حضور در فضاهای عمومی شهری:

- نیاز به ارتباط و تعامل اجتماعی: در جاهایی در حد مناطق کوچک که میزان روابط انسانی و توجه مردم به یکدیگر زیاد می باشد، امکان منزوی شدن افراد وجود ندارد (لنگ، ۱۳۸۶: ۲۶-۲۵)
- رفع نیازهای روزمره: فضا های عمومی مکانی برای رفع نیازهای روزمره زندگی در شهرها هستند. فضاها در طول زمان براساس شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر می یابند. (Habraken, 2004: 7)
- گذران اوقات فراغت: در گذشت مسیولیت زنان در محیط خانه بیشتر بود اما امروز زنان خانه دار از اوقات فراغت بیشتری نسبت به گذشته برخوردار هستند. همین امر سبب شده که علایق ان ها به سمت فضاهای عمومی بیشتر شود. (زنجانی زاده، ۱۳۸۰: ۸۱)

نمودار شماره ۵: نمودار دلایل نیاز زنان به حضور در فضاهای عمومی شهری (منبع: نویسنده)

ضرورت استفاده زنان از فضاهای عمومی شهری با رویکرد شهر اسلامی:

در شهر اسلامی زنان و مردان حق یکسان و برابری از استفاده از فضاها دارند در مفهوم شهر اسلامی برای حضور زنان در شهر اسلامی تدابیر سنجیده ای وجود دارد. به نظر میرسد سلسله مراتب فضاهای شهری از مهم ترین عوامل افزایش حضور زنان در فضاهای شهری است. اطمینان بررسی جایگاه زنان در شهرها بدان جهت ضرورت دارد که زنان یکی از تاثیرگذارترین گروه ها در شهر هستند. زنان علاوه بر اینکه نیمی از جامعه شهری محسوب میشوند، در تولید، رشد و تربیت نسل نیز نقش اساسی دارند. بنابراین مطلوبیت مکان از دیدگاه آنان شادی را در فضای عمومی شهری انتشار میدهد تا جایی که برخی شادی زنان را معیار سنجش شادمانی دانسته اند. (سلطانی، ۱۳۹۰: ۳۰ به نقل از Kirk, 2010)

با توجه به انگاره های شهر اسلامی، حضور زنان در فضای شهری حق مسلم آنان است. با در نظر گرفتن حقوق شهروندی کثرت گرا در جامعه مدنی امروز و رویکرد عدالت محور در برنامه ریزی و طراحی شهری، زنان نیز همانند مردان باید از شرایط برابر برای حضور در فضای شهری برخوردار باشند. زنان در جامعه امروز ایران وارد عرصه های مختلف علمی، فنی و سیاسی و... شده و حضور خود را در تمام عرصه ها به اثبات رسانده اند. بنابراین حضور زنان در شهر و فضای شهری در جامعه امروز ایران امری اجتناب ناپذیر است (رضا زاده، ۱۳۸۹: ۱۲) مشارکت زنان در امر برنامه ریزی و سیاست گذاری در طراحی فضاهای شهری با توجه به مسئله ایجاد عدالت جنسیتی (رویکرد شهر اسلامی) از اهمیت بالایی برخوردار است. (شکوهی، ۱۳۹۱: ۱۹ و ۲۰) بل (۱۹۹۸) معتقد است که زنان فضا را متفاوت از مردان تجربه می کنند. فضاهای شهری و شیوه طراحی آنان بر میزان ترس آنها از فضا اثر می گذارد و این میزان با مکان استقرار فضا، زمان استفاده از فضا در طول روز، وسیله حمل و نقل و میزان حضور سایر کاربری ها ارتباط دارد. زنان به طور خاص می توانند از حوزه هایی از شهر که در آن احساس امنیت می کنند، نقشه های ذهنی تفصیلی با جزئیات زیاد تهیه کنند و مکانهایی که می باید از آنها به دلیل ناامنی حذر نمود، را تعیین کنند به همین دلیل می باید زنان در پروسه برنامه ریزی و طراحی شرکت کنند. (همان، ۲۱)

بر اساس نوشته های بیل (۱۵۵۲) در مورد جنسیت و نظارت شهری، زن ها همیشه اقدام به تاسیس شبکه های غیر رسمی محله ای می کنند، نه به دلیل ویژگی های ذاتی از آنها برای ارتباط برقرار کردن با دیگران در محیطهای محله ای، بلکه به این دلیل که آنها با همسایه هایشان بر اساس فعالیت های روزانه ای که دارند، رو به رو میشوند. آنها به تقسیم کار جنسی متعهد می باشند ولی با وجود اینکه زنان در جامعه فعال می باشند، اغلب در فرآیند های برنامه ریزی شهری نادیده گرفته می شوند (چانت ۲۰۲۶: ۹۱ - بزی، رضایی ۲۲)

در سالهای گذشته مسئولیت زنان در محیط خانه به علل گوناگون بیشتر بوده، اما امروزه زنان به خصوص بانوان خانه دار از اوقات فراغت بیشتری نسبت به گذشته برخوردار هستند. همین امر سبب شده که علایق آنها به سمت فضاهای عمومی بیشتر شود، اما به دلیل کمبود شدید این گونه فضاها از طرق دیگر این نیاز را جبران می کنند. به عنوان مثال پدیده پاساژ گردی را که در اصطلاح لاتین آن به خرید از پشت شیشه های مغازه (window-shop) معروف است می توان ذکر کرد، در واقع محیط طراحی شده و پویای پاساژها جایگزین فضاهای عمومی زیبا و امن پارک ها و مراکز تفریحی شده است (بوذرجمهری، ۱۳۹۰: ۶ و امن به نقل از میکائیلی ۱۳۸۷) لذا مشاهده می شود که سیر تحول فضای شهری و جایگاه آن در رویکرد شهر اسلامی تا رویکردهای نوین یا مکاتب مدرنیسم، تغییر بسیار نموده است، این تغییرات بعضاً تعادل جنسیتی در استفاده از فضاهای شهری را خدشه دار نموده است.

عوامل محدود کننده زنان در فضاهای عمومی شهری:

عوامل متعددی زنان را در فضاهای شهری محدود می کند؛ عوامل کالبدی و طراحی فضا و هنجارهای غالب اجتماعی و فرهنگی از این دست عوامل هستند. قلمروهای متفاوتی که برای زنان و مردان منصور می شد، و در عین حال ساخت شهرها که به وسیله مردان صورت می گرفت و بدین ترتیب نیازهای مرد متوسط را مورد توجه قرار میداد به خلق فضاهای جنسیتی منجر شد. آنچه را که کارپ، استن و ویویز (ماهیت جنسی شده فضای شهری) می نامند، میتوان در نحوه ی عمل فضای شهری برای محدود کردن تحرک پذیری زنان مشاهده کرد، که این محدودیت رابه لجاظ فیزیکی با القای الگوهای حرکت و رفتار برپایه ی ترس و دسترسی محدود شده اعمال می کند و به لحاظ اجتماعی انگاره هایی درباره ی نقش زنان در جامعه شهری (مدنی پور، ۱۳۸۷: ۱۲۴)

کریستن دی می گوید: محدودیت ها شامل عواملی میشوند که میان فعالیتهای زنان در فعالیتهای عمومی (شامل لذت، تفریح، مشارکت و معنا) فاصله می اندازد. او در بررسی تحقیقات موجود محیط- رفتار، بسیاری از محدودیت های موثر بر استفاده ی زنان از فضاهای عمومی شهری را مستند نموده است. دی معتقد است محدودیت ها

شامل منابع محدود مانند پول و تحرک، احساسات بازدارنده مانند ترس و استرس، مسیولیت های بازدارنده و سنگین مانند کار در منزل و نگهداری از کودکان و همچنین موقعیت ها و هنجارهای موثر اجتماعی مانند اصول و هنجارهای محدودکننده ی جنسیتی و یا طراحی و برنامه ریزی غیر حساس به موضوع است. البته ای محدودیت ها ممکن است باتوجه به زمان و مکانی که زنان از فضاهای عمومی استفاده می کنند یامدت زمان استفاده و رفتار و تجارب ان ها در طول زمان استفاده ازفضا تاثیر متفاوت داشته باشد (رضازاده و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۱۰) عامل ترس و امنیت شبانه موضوع بسیار محمی است که بر کاهش میزان حضور زنان نسبت به مردان در شب تاثیر می گذارد؛ به عبارتی نسبت زنان به مردان به هنگام شب تغییر فاحشی دارد؛ زنان ممکن است از رفتن به مراکز شهری واهمه داشته باشند چراکه مردان و به خصوص مردم جوان این منطقه را به سلطه یخود درآورده باشند. (رضازاده و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۱۱)

ازادی زنان در شهر به روش های متعددی محدود میشود که موانعی را بر سر تحرک و جنب و جوش آن ها در شهر پدید می آورد و محدودیت ساختاری حاصل از گسترش مناطق حومه ی شهری زنان را وادار می کند از مراکز فعالیت دور بمانند و فرصت هایشان کاهش یابد؛ بویژه که زنان وابستگی شدیدی به وسایل حمل و نقل عمومی دارند. جدانشدن خانه از کار، در فرایند صنعتی شدن و به حومه راندن زندگی شهری هر روز زنان را از تحرک اجتماعی مکتبی باز میدارد (مدنی پور، ۱۳۸۷: ۱۲۶) بسیاری از صاحب نظران به آرایه ی ویژگی های برنامه ریزانه و طراحیانه در رابطه با فضاهای سکونتی مطلوب از دیدن زنان پرداخته اند؛ مواردی مانند سکونت به همراه خدمات تامین شده، تراکم زیاد، فعالیت های مرتبط باخانه، اختلاط کاربری ها در مقیاس محله ای، دسترسی راحت به حمل و نقل عمومی امن، فضاهای عمومی امن، دسترسی راحت به مکان ها و فضاهای عمومی و... از جمله نیازهای زنان در رابطه با محیط هستند (فرانک، ۲۰۰۲: ۳۴۸)

موانع اصلی استفاده زنان از فضاهای عمومی شهری با تاکید بر شهر اسلامی:

همان گونه که بیان شد، در شهر اسلامی عموم مردم به فضای شهری دسترسی فیزیکی و بصری دارند. در واقع همه ی مردم در سنین مختلف، اقشار مختلف، جنسیت مختلف و... در فضای شهری حق حضور دارند. اما چیزی که در عمل مشاهده می کنیم (در شهر های مدرن امروزی) این است که زنان نسبت به مردان حضور کم رنگ تری در فضاهای شهری دارند که ناشی از عوامل گوناگونی است و این حضور کم زنان در فضاهای شهری از ابعاد مختلف قابل بررسی است و دلایلی مختلف دارد.

فضای شهری به عنوان بستر زندگی و فعالیت شهروندان باید بتواند با توجه به شباهت ها و تفاوت های میان افراد و گروه های سنی، جنسی، اجتماعی و... محیطی امن، سالم، پایدار و جذاب را برای همه افراد فراهم کند و به نیاز تمامی اقشار اجتماعی پاسخ مناسب بدهد و پاسخگوی حداقل نیازها باشد. فضای شهری باید تسهیلات مورد نیاز تمام افراد را به گونه ای تامین کند که از نقطه نظر کالبدی و حسی با خصوصیات تمامی بهره برداران سازگار و برایان ها قابل استفاده باشد (ورشوی، ۱۳۸۹: ۲) در تفکرات شهرسازی سنتی زنان به حوزه خصوصی و مردان به حوز عمومی تعلق داشته اند. این تفکیک با وجود افزایش شهرنشینی، توسعه شهرها و تغییرات همچنان باقی مانده اند و باعث ایجاد تناقض شده است که نتیجه آن عدم آسایش و امنیت زنان در فضاهای شهری است (بوذرجمهری، ۱۳۵۲، به نقل از زنجانی زاده: ۸۱) زنان ایرانی تمایل دارند که در فضاهایی حضور یابند که مختص خودشان باشد تا آزادتر و ایمن تر باشند و از انجام فعالیت های اجتماعی منع نشوند. همچنین از آنجایی که زنان به نیازها و علایق یکدیگر آشنایی دارند، باید در طراحی و خلق فضاهای شهری به کار گرفته شوند تا فضاهایی ایجاد شود که مطلوب زنان باشد (سلطانی و همکاران ۱۳۵۲: ۳۱) بدین ترتیب می توان عوامل محدود کننده استفاده زنان از فضای شهری را اینگونه نام برد و بیان کرد:

جدول شماره ۱: جدول عوامل محدود کننده استفاده زنان از فضای شهری (منبع: نگارنده)

عوامل محدود کننده استفاده زنان از فضای شهری
مردانه بودن فضا (رضازاده، ۱۳۸۹: ۲) (شکوهی، ۱۳۹۱: ۱۹) (اکبری مطلق، تاجدار، ۱۳۸۷: ۱۲)
احساس نامنی در فضا (شکوهی، ۱۳۹۱: ۲۲ و ۲۱) (مدنی پور، ۱۳۷۹: ۱۱۹) (ورشوی، ۱۳۸۹: صص ۳ و ۴)
دسترسی نامناسب به فضاهای شهری (رضازاده، محمدی، ۱۳۸۸: ۱۱۰)
محدود شدن آزادی زنان (کارپ، استن ویولز، ۱۹۹۱)
نداشتن شغل (رضازاده، ۱۳۸۸: ۳۰)
زمان محدود
نامتناسب بودن شرایط سیستم حمل و نقل شهری با وضعیت زنان (بوذرجمهری، ۱۳۹۰: ۸، به نقل از محرم نژاد و احمدی: ۸۵)

نتیجه گیری:

باتوجه به بررسی ها و مطالعات انجام شده در ۳ بخش اساسی این پژوهش که شامل شهر اسلامی و امنیت زنان و فضاهای عمومی شهری میباشد میتوان نتیجه گرفت که زنان از تاثیر گذارترین و آسیب پذیرترین قشر جامعه میباشد که در فضاهای عمومی توجه ان چنانی به این قشر نشده است و در فضاهای عمومی شهری یک تفاوت جنسیتی ایجاد شده است با توجه به مفهوم شهر اسلامی باید عدالت در برخورداری از فضاهای عمومی شهری بین زنان و مردان برقرار شود و استفاده از فضاهای

عمومی به طوریکسان برای هر دو مقرر شود. حال با توجه به هدف مقاله "بررسی و ارتقا تامین امنیت زنان در فضا های عمومی شهری متأثر از شهر اسلامی" راهکارها و پیشنهادهای در ادامه ذکر شده است و امید به این هست که بتوان وضعیت بهتری را برای حضور زنان ایجاد کرد.

راهکار و پیشنهادات:

جدول شماره ۲: جدول ارایه راهکار و پیشنهادات (منبع: نگارنده)

پیشنهادهای برای افزایش حضور زنان در فضاهای شهری با رویکرد شهر اسلامی
شناسایی مکان های آسیب پذیر و افزایش تردد دران هاو افزایش چشم خیابان
حفظ عدالت فضایی و جلوگیری از ایجاد فضاهایی با تفاوت جنسیتی
ارتقا امنیت فضاهای پیاده
افزایش تمایل به حضور در فضاها در تمامی ساعات روز به خصوص در شب
ارتقا با زدهی و ایمنی و افزایش ساعت استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی
تامین نورپردازی در شب
تامین دسترسی مناسب به مراکز
طراحی فضاهای خوانا
کاهش الودگی های بصری و جلوگیری از ایجاد ترس و تنهایی در فضا
ایجاد فضایی مطلوب
تامین خدمات و نیازهای روزانه
ایجاد حیات شبانه

تشکر و قدردانی:

این مقاله با عنوان "بررسی و ارتقا وضعیت زنان در فضاهای عمومی شهری با رویکرد شهر اسلامی" در دانشگاه غیرانتفاعی اپادانا با کمک استاد راهنما، جناب آقای دکتر علیرضا دمی تهیه شده است وظیفه خود میدانم که از هم فکری این استاد مهربان کمال قدر دانی را به عمل بیاورم.

منابع:

۱. چرمچی، شهرزاد، احمدی رستگار، علی، امیری، مهرناز، محمدی، ریحانه، ۱۳۹۴، بررسی و تحلیل رابطه حضور پذیری زنان در فضا های شهری و احساس امنیت، کنفرانس پژوهش های نوین در عمران و معماری و شهرسازی، ۱-۱۳
۲. خادم الحسینی، احمد، شیرخانی، حسنیه، ۱۳۹۲، بررسی محدودیت های حضور زنان در شهر شاهین شهر، ۱-۱۸
۳. صداقتی، عاطفه، اتحاد، بشناز، ۱۳۹۳، بررسی حضور زنان در فضاهای شهری با تاکید بر شهرهای اسلامی، کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری باتاکید بر مولفه های شهر اسلامی، ۱-۱۶
۴. نقی زاده، محمد، ۱۳۹۶، شهر اسلامی از اندیشه تا ظهور، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، ۱-۳۹۴
۵. مدنی پور، علی، ۱۳۸۷، طراحی فضای شهری، ترجمه ی فرهاد مرتضایی، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران: شهرداری تهران.
۶. رضازاده، راضیه، محمدی، مریم، ۱۳۸۸، بررسی عوامل محدود کننده حضور زنان در فضاهای شهری، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، شماره ۳۸، صص ۱۰۵-۱۱۴
۷. رضازاده، محمدی، م. ۱۳۸۷، طراحی فضاهای محله ای با تکیه بر رویکرد عدالت جنسیتی و چارچوب اصول اخلاقی مراقبتی، فصلنامه دانشگاه هنر، ۲: ۷۲-۵۵
۸. سیفایی، م. ۱۳۸۴، مطلوبیت سنجی فضاهای عمومی شهری جهت استفاده گروه های خاص اجتماعی زنان در الگوی برنامه ریزی مشارکتی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، ۲۱۹ صفحه
۹. قاضی حسامی، غ. ۱۳۷۵، ایمنی و ترافیک در کشورهای در حال توسعه، چاپ اول، انتشارات سازمان حمل و نقل ترافیک تهران، ۲۱۳ صفحه
۱۰. اکبری، م.، تاجدار، و. ۱۳۸۷، زنان و حکمروایی خوب شهر، فصلنامه جستارهای شهرسازی، ۲۵-۲۴: ۲۴-۲۹
۱۱. لنگ، ج. ۱۳۸۶، طراحی شهر گونه شناسی رویه ها همراه با بیش از پنجاه مورد خاص، ترجمه سید حسین بحرینی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، ۵۵۶ صفحه
۱۲. زنجانی زاده اعزازی، ه. ۱۳۸۰، زنان و امنیت شهری، محله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ۱۴۰: ۱۳۴-۱۳۴
۱۳. کاظمی، م. ۱۳۸۸، رویکردی تحلیلی به مقوله جنسیت و تاثیر آن در کیفیت فضا، مجله هویت شهر، سال ۱۳۸۸، شماره ۴
۱۴. قزایی، ف.، رادجهانبانی، ن.، رشیدپور، ن. ۱۳۸۹، بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری، مجله ارمان شهر، بهار و تابستان ۱۳۸۹، شماره ۴
۱۵. بمانیان، م. و دیگران، ۱۳۸۸، سنجش عوامل موثر بر ارتقای امنیت زنان در محیط های شهری، مجله پژوهش زنان، پاییز ۱۳۸۸، شماره ۳
۱۶. الماسی، فریبا، انصاری، مجتبی، ۱۳۸۹، بررسی امنیت محیطی پارک های منطقه ای به عنوان بخشی از فضاهای شهری از دیدگاه زنان بر پایه رویکرد cted مطالعه موردی: پارک ساعی، مجله مدیریت شهری و روستایی، بهار و تابستان ۱۳۸۹، شماره ۲۵، ۲۱-۳۴
۱۷. ضابطیان، ا.، رفیعیان، م. ۱۳۸۷، درآمدی بر فضاهای امن شهری با رویکرد جنسیتی، مجله جستارهای شهرسازی بهار و تابستان ۱۳۸۷، شماره ۲۵-۲۴
۱۸. براتی، ن.، سلیمان نژاد، م. ۱۳۹۰، ادراک محرک ها در محیط کنترل شده و تاثیر جنسیت بر آن، مجله باغ نظر، ۱۳۹۰، شماره ۱۷
۱۹. پرتوی، پ. ۱۳۹۱، کارگروه زنان و فضای شهری، تهران: شهرداری تهران، منتشر نشده
۲۰. صالحی، اسماعیل، ۱۳۸۷، ویژگی های محیطی فضاهای شهری امن، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی و معماری
۲۱. اکبری مطلق، مصطفی، تاجدار، وحید، بهار و تابستان ۱۳۸۶، زنان و حکمروایی خوب شهری، مجله جستار های- شهرسازی، شماره ۲۱ و ۲۹
۲۲. ورشوی، سمیه، ۱۳۸۵، امنیت زنان در فضای شهری
۲۳. مدنی پور، علی، مرتضایی، فرهاد، ۱۳۶۵، طراحی فضاهای شهری، نگرشی نو به فرآیندهای اجتماعی و مکانی، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری

۲۴. محرم نژاد، ناصر، احمدی، مهري، ۱۳۸۹، مدیریت پایدار حمل و نقل شهری و راهکارهای آن، سومین کنفرانس منطقه ای مدیریت ترافیک.
۲۵. شکوهی، مهشید، آذر ۱۳۵۱، طراحی شبکه دسترسی و تامین امنیت زنان در شبکه فضاهای عمومی شهر، اولین همایش علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری.
۲۶. سلطانی، لیلا، زنگی آبادی، علی، نسترن، مهین، تابستان ۱۳۵۲، برنامه ریزی شهری در جهت ارتقای هویت ایرانی اسلامی زنان با تاکید بر نقش محله های شهری، فصلنامه علمی پژوهشی شهر ایرانی اسلامی، شماره ۴
۲۷. زنجانی زاده، هما، ۱۳۸۱، بررسی وضعیت زنان و امنیت شهری و عوامل تاثیر گذار بر کاهش امنیت زنان، www.tehrantraffic.org
۲۸. رضا زاده، راضیه، محمدی، مریم، تابستان ۱۳۸۸، بررسی عوامل محدود کننده حضور زنان در فضاهای شهری، نشریه هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، شماره ۳۸
۲۹. بوذرجمهری، خدیجه، عبداللهی، سمیه، ترکمن نیا، نعیمه، فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۲
۳۰. Casanova .m. (2001). public art and its integration in the urban environment, urban regeneration. A challenge for public Art university of Barcelona 2001.
۳۱. Jamalinezhad, Mahdi & Seyed Mohammadreza Talakesh & Seyed Hassan Khalifeh, Soltani, (2012). Islamic Principles and Culture Applied to Improve Life Quality in Islamic Cities, Social and Behavioral Sciences 35: 330-334.
۳۲. Walzer, M. (1986). pleasure and costs of urbanity. dissent 33(4). pp 470- 475
۳۳. Franck, Karen, (2002), women and Environment in Bechtel, R. & Churchman, A. (eds.) Handbook of Environment Psychology, John Wiley & sons, New york.
۳۴. Madanipour, A. 1992. Design of Urban Space: An Inquiry into a Sociospatial Process. Wiley, West Sussex.
۳۵. Michaud, p. 2007. A place for everyone?, Gender equality and urban planning, New york.
۳۶. Frank, K, 2002, women and environment, handbook of environmental psychology, john willy and sons, new york.
۳۷. Habraken, E. 2004. Feminism and urban space public and private space of women in the city, Radboud University Nijmegen
۳۸. Carr, S.M. Francis. L. Rivlin & A. Stone. 1992. Public Space. Cambridge University Press.
۳۹. WWW.pps.org viewed at 25/march/2013
۴۰. Bell, W. (1998) Women and Community Safety, Communities Strategic Directions in Urban Planning, Melbourne.
۴۱. Kirk, Donald. (2010), women friendly Seoul project, available at www.Biztechreport.com/story/423/women-friendly-seoul.

